

FOLKLORCU CAHİT ÖZTELLİ'NİN ZİLE FOLKLORU ARAŞTIRMALARI

FOLKLORIST CAHİT ÖZTELLİ'S ZİLE FOLKLORE RESEARCH

Dr. Öğr. Üyesi. Serdar ŞİMŞEK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü/ Orcid ID: 0000-0001-6486-2249

Yüksek Lisans Öğrencisi Hilal AKÇAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Öğrencisi / Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı/ Orcid ID: 0000-0002-5564-4570

Özet

Avrupa'da 19.yüzyılda bir disiplin olarak kurumsallaşmaya başlayan folklor çalışmaları, Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte gelişme gösterir. Millî kültürün kaynağı olarak değerlendirilen folklor üzerine pek çok araştırmacı, Türk folklorunun zenginliklerini işleyen ve çeşitli problemlerini tartışan makale ve kitaplar kaleme alırlar. Bu araştırmacılardan biri de Cahit Öztelli'dir. Türkiye'de folklor araştırmalarının gelişiminde ve folklorun geniş kesimler tarafından tanınmasında dikkate değer katkıları olan Öztelli, folklor sahası ile alakalı gerek neşrettiği kitapları gerekse muhtelif dergilerde kaleme aldığı yazıları ile oldukça önemli bir isimdir. Hayatı boyunca halk edebiyatı ve folklor konularına ilgi gösteren Öztelli, özellikle âşık edebiyatı, Türk halk şiiri, anonim halk edebiyatı gibi alanlardaki araştırmalarıyla temayüz eder. Öğretmen olmasına karşın folklor alanındaki çalışmalarını devam ettiren Öztelli, bu alanda eserler veren pek aydın, yazar ve entelektüel ile de yakın ilişki kurar. Aynı zamanda 1966 yılında kurulan Millî Folklor Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğünü üstlenen Öztelli, folklor arşivinin kurulmasına ve Türk folklorunun bilimsel metotlarla incelenmesine yönelik faaliyetler yürütür. Yerel folklor bilgisinin kaydedilmesinde hizmetleri bulunan Öztelli, Tokat'ın Zile ilçesinde pek çok derleme çalışmasında bulunmuş, elde ettiği malzemeyi çeşitli yazılarında değerlendirmiştir. Öztelli bu yazılarında geleneksel inançlar ve uygulamalar, anonim edebiyat gibi Zile halk kültürüne ait pek unsuru konu edinir. Bu çalışmada önce folklorcu Cahit Öztelli'nin hayatı hakkında bilgi verilecek, daha sonra Zile folkloru üzerine yaptığı araştırmalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Halk Edebiyatı, Cahit Öztelli, Zile Folkloru.

Abstract

Folklore studies, which began to be institutionalized as a discipline in Europe in the 19th century, developed in Turkey with the establishment of the Republic. Many researchers on folklore, which is considered as the source of national culture, have written articles and books on the richness of Turkish folklore and discussed its various problems. One of these researchers is Cahit Öztelli. Öztelli, who has made remarkable contributions to the development of folklore research in Turkey and to the recognition of folklore by large segments of the public, is a very important name in the field of folklore with both the books he has published and the articles he has written in various journals. Öztelli, who showed interest in folk literature and folklore throughout his life, was especially distinguished with his researches in areas such as minstrel literature, Turkish folk poetry, anonymous folk literature. Despite being a teacher, Öztelli continued his studies in the field of folklore and established close relations with many intellectuals, writers and intellectuals who worked in this field. Öztelli, who was also the founding director of the National Folklore Institute established in 1966, carried out activities for the establishment of a folklore archive and the study of Turkish folklore with scientific methods. Öztelli, who served in recording local folklore knowledge, conducted many compilation studies in Zile district of Tokat and evaluated the material he obtained in various writings. In these writings, Öztelli deals with many elements of Zile folk culture such as traditional beliefs and

practices, anonymous literature. In this study, firstly information about the life of folklorist Cahit Öztelli will be given, then his researches on Zile folklore will be analyzed.

Keywords: Folklore, Folk Literature, Cahit Öztelli, Zile Folklore.

Giriş

Türkiye’de folklor disiplinine yönelik ilginin II. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp, M. Fuad Köprülü, R. T. Bölükbaşı gibi isimlerin folklor bilimiyle ilgili öncü yazılarından sonra başladığı kabul edilir. Bu dönemde “Halka Doğru”, “Türk Yurdu” gibi muhtelif dergi ve gazetelerde, Türk Ocakları gibi Türkçü teşekküllerde folklor alanıyla ilgili çalışmalara tesadüf edilse de bu çalışmaların folklor metodolojisine uygun bir şekilde yapıldığını söylemek zordur. Yine Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü’nün muhtelif çalışmaları folklor açısından dikkate değer gayretler olarak değerlendirilirse de bu dönemde sistemli bir folklor disiplininden bahsetmek mümkün gözükmemektedir (Öztürkmen, 2006).

Türk folklor çalışmalarının belli bir temele oturtulmasında Cumhuriyet Dönemi önemli bir geçiş safhası olarak kabul edilmiştir. Arzu Öztürkmen’in “Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik” adlı eserinde vurguladığı gibi folklorun yeni bir çalışma sahası olarak doğmasında modern devletle olan organik ilişkisi kadar yeni düzenlenen toplumla ve bu toplumun ürettiği her türlü kültürel formula yakından ilişkilidir (Öztürkmen; 2006: 262). Buna göre Türk milliyetçiliği hareketinin beslediği folklor araştırmaları gerek edebiyat ve kültür gerekse siyasi alandaki değişikliklere göre gelişme kaydeder. Dursun Yıldırım Türkiye’de Türk folklor araştırmalarının gelişme seyrini şu şekilde gösterir: ‘I. Örtülü Devre: 1839-1908; Türkçü Devre: 1908-1920), III. Sentezci Devre: 1920-1938; IV. Dergici Devre:1939-1966; V. Bilimci Devre: 1966- (Yıldırım, 1998: 545). Bu gelişme devreleri dikkate alındığında folklor çalışmalarının toplumun siyasi ve kültürel dinamikleri ile yakından ilişkili olduğu, hakim paradigma veya anlayışa göre yeni özellikler kazandığını söylemek mümkündür.

Avrupa’da 19.yüzyılda bir disiplin olarak kurumsallaşmaya başlayan folklor çalışmaları, Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte gelişme gösterir. Millî kültürün kaynağı olarak değerlendirilen folklor üzerine pek çok araştırmacı, Türk folklorunun zenginliklerini işleyen ve çeşitli problemlerini tartışan makale ve kitaplar kaleme alırlar. Bu araştırmacılarından biri de Cahit Öztelli’dir. Türkiye’de folklor araştırmalarının gelişiminde ve folklorun geniş kesimler tarafından tanınmasında dikkate değer katkıları olan Öztelli, folklor sahası ile alakalı gerek neşrettiği kitapları gerekse muhtelif dergilerde kaleme aldığı yazıları ile oldukça önemli bir isimdir. Hayatı boyunca halk edebiyatı ve folklor konularına ilgi gösteren Öztelli, özellikle âşık edebiyatı, Türk halk şiiri, anonim halk edebiyatı gibi alanlardaki araştırmalarıyla temayüz eder. Öğretmen olmasına karşın folklor alanındaki çalışmalarını devam ettiren Öztelli, bu alanda eserler veren pek aydın, yazar ve entelektüel ile de yakın ilişki kurar. Aynı zamanda 1966 yılında kurulan Millî Folklor Enstitüsü’nün kurucu müdürlüğünü üstlenen Öztelli, folklor arşivinin kurulmasına ve Türk folklorunun bilimsel metotlarla incelenmesine yönelik faaliyetler yürütür. Yerel folklor bilgisinin kaydedilmesinde hizmetleri bulunan Öztelli, Tokat’ın Zile ilçesinde pek çok derleme çalışmasında bulunmuş, elde ettiği malzemeyi çeşitli yazılarında değerlendirmiştir. Öztelli bu yazılarında geleneksel inançlar ve uygulamalar, anonim edebiyat gibi Zile halk kültürüne ait pek unsuru konu edinir. Bu çalışmada önce folklorcu Cahit Öztelli’nin hayatı hakkında bilgi verilecek, daha sonra Zile folkloru üzerine yaptığı araştırmalar incelenecektir.

Folklorcu Cahit Öztelli

Cumhuriyet döneminin dikkate değer halkbilimci ve edebiyat tarihçilerinden biri kabul edilen Hüseyin Cahit Öztelli, kimi eserlerinde H. Cahit Öztelli imzasını, kimisinde ise Leyla Zaloğlu, Ruşen Yıldırım mahlaslarını kullanır (TBE, 2010: 841). 1910 yılında Dimetoka’da doğan Öztelli’nin babası Doktor Ali Vasfi Bey, annesi Zehra Hanım’dır. Erzurum’da Ermeni çetelerinin baskılarından ötürü amcası ve ailesinin büyük bir kısmı Tokat’ın Zile ilçesine yerleşir. Öztelli, Tokat Yeşilirmak İlkokulu’nu (1924), Gümüşhane Ortaokulu’nu (1928), Trabzon Lisesi’nde (1936) öğrenim görür. 1939 yılında ise Abdülkadir İnan, Pertev Naili Boratav, Agop Dilaçar gibi isimlerin ders verdiği Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olur. Denizli, Samsun, Mersin,

Konya liselerinde öğretmenlik yapan Öztelli, 1966 yılında Milli Folklor Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğünü yapar. Edebiyat öğretmeni olarak 1972 yılından emekli olan Öztelli, 1978 yılında vefat eder (TBE, 2010: 841; Sarioğlu, 2021).

Türk folklorunun çeşitli alanlarıyla yakından ilgilenen Öztelli yayınladığı makale ve kitaplarıyla Türk halkbilimine dikkate değer katkılarda bulunmuş bir şahsiyettir. Halk Bilgisi Haberleri, Türk Folklor Araştırmaları, Sivas Folkloru, Türk Dili, Milliyet Sanat gibi folklor ve kültür dergilerinde yazıları yayımlanan Öztelli, bilhassa âşık edebiyatı, Türk halk şiiri, Türk halk inançları gibi konularla ilgilenmiş Dede Korkut Kitabı'ndan Yunus Emre'ye, Aşık Veysel'den Karacaoğlan'a kadar pek çok şahsiyet hakkında derin incelemeler yapmıştır. Millî Folklor Enstitüsü'nün kuruluşunda görev alıp kurumun bilimsel metotla folklor faaliyetleri yürütülebilmesi için gayret göstermiş, halk edebiyatı araştırmaları için kaynak niteliğinde olan eserler neşretmiştir (Tan, 1978). Halk edebiyatı araştırmalarının zenginleşmesinde ciddi hizmetleri olan Öztelli'nin kaleme aldığı eserlerinden bazıları şu şekildedir: Zileli Şairler (1944); Karacaoğlan'ın Hayatı, Sanatı, Şiirleri (1952); Halk Türküleri (1953); Dertli -Seyrani Hayatı, Sanatı, Şiirleri (1953); Köroğlu ve Dadaloğlu Hayatı, Sanatı ve Şiirleri (1953); Küçük Folklor Çalışma Planı (1958); Nasrettin Hoca (1964); 17. Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimi (1969); Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri(1971); Yunus Emre Bütün Şiirleri (1971); Evlerinin Önü – Bütün Halk Türküleri (1972) (TBE, 2010: 841; Sarioğlu, 2021: 279-280).

Cahit Öztelli'nin Zile Folkloru Araştırmaları

Cahit Öztelli'nin Türk folkloruna ilişkin çalışmalarının bilimsel bir mahiyet almasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde halk edebiyatı araştırmaları yürüten ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde gerçekleştirdiği alan araştırmalarından elde ettiği folklor malzemesiyle folklor arşivi kurmaya gayret eden hocası olan Pertev Naili Boratav'ın önemli tesiri olmuştur. Zira Boratav'ın derslerinde folklorun teorik meselelerinden başka derleme faaliyetinin, saha araştırmasının nasıl yürütüleceği, hangi kurallara riayet edilmesi gerektiğini öğrenen Öztelli, folklor alanına büyük bir ilgi gösterir. Bu ilginin neticesinde Boratav'ın danışmanlığında Zile'deki doğum ve âdetleri hakkında derleme çalışmaları yapar. Bu yıllarda Öztelli, Türk halk edebiyatı ve folkloruna ilişkin kaynakları okumasının yanında saz şairleri için hayati bir kaynak teşkil eden cönkleri ve yazma eserleri de toplamaya başlamıştır. (Sarioğlu, 2021: 33-34).

Daha sonraki yıllarda derleme çalışmalarına devam eden Öztelli, aynı zamanda modern folklor araştırmalarında uygulanan derleme metodu hakkında bilgi veren yazılar kaleme alır. Türk Folklor Araştırmaları dergisinde derleme çalışmaları yapılırken dikkat edilmesi gereken birtakım hususlara dikkat çeken Öztelli hem edebiyat araştırmacılarına hem de derleme yapan diğer araştırmalara uyarılarda bulunur:

Folklorcu iki türlü çalışır. Birincisi, bizzat kendisinin görerek şahit olduğu âdet, merasim vs. ikincisi başkalarını dinleyerek ve sorarak elde edeceği bilgilerdir. Bunun en iyisi görerek çalışmadır. Bunun için doğacak fırsatlardan istifade edilmelidir. Mesela bir düğün, bir doğum olayı, her iki yolla da çalışılarak istenilen bilgiyi elde etmeye elverişlidir. Parça parça elde edilecek bilgiler, muntazaman bir deftere not edilir, sonra sıraya konur. Bu çalışma yapılırken en küçük ve önemsiz gibi görünen bilgiler de ihmal edilmemelidir. Baz an pek önemsiz görülen bir âdet on binlerce yıl önce dedelerimizin yaşayışını meydana çıkarmaya yarar (Öztelli, 1967: 4101).

Genç yaşlarından itibaren Zile kültürü ve folklorunun zenginliklerini ortaya koymaya çalışan araştırmacı, konuyla ilgili pek çok yazı kaleme alır. Orta Karadeniz'den İç Anadolu bölgesinin geçiş güzergahında kurulmuş tarihi bir yerleşim merkezi olan Zile gerek sosyal ve kültürel yapısı gerekse iktisadi özellikleri bakımından yüzyıllar boyunca Anadolu'nun önemli beldelerinden biri olmuş, Cumhuriyet döneminde de bu özelliklerini sürdürerek edebiyat ve sanat sahasında temayüz eden pek çok şahsiyet yetiştirmiştir (Özkan, 2016: 349). Bu beldede yaşayıp büyüyen ve folklorik zenginliğini yakından müşahade eden Öztelli, üniversite yıllarından itibaren Zile folklorunun çeşitli yönlerini tespit etmek amacıyla derleme faaliyetleri yürütmüş, elde ettiği folklorik malzemeyi çeşitli yazı ve kitaplarında değerlendirmiştir. Öztelli, Zile'nin kültürel dünyasını zenginliği hakkında şu bilgileri verir:

“Zile, Orta Anadolu'nun kuzey yönüne uzanan Sivas- Samsun yolu üzerinde, Tokat iline bağlı yirmi bin nüfuslu, yüz yirmi köyü olan verimli bir kasabadır. Toprak ürünü özelinde yirmi altı türlü çeşit bulunan ilgili kasabada buğday, yumurta ve pancar hasatı önemli bir rol oynamaktadır. Günümüze değin gerek tarih bilgilerinde gerekse araştırmalarda birçok tarihi devirde önemli bir medeniyet merkezlerinden biri olan Zile'yle ilgili etraflı bir bilgiye ulaşılammıştır. Türklüğünü ve Şamanist unsurlarını büyük bir hassasiyetle koruyarak muhafaza edip çeşitli tetkiklere dikkat çekilmek istendiği için Zile'yle ilgili her fırsatta gerek tarihi gerekse folklorik birikim ve mahsuller derlenmeye çalışılmıştır”(Öztelli, 1953: 52).

Cahit Öztelli'nin biyografisine bakıldığında Zile ile her zaman ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bunun ilk sebebi, ailesinin ve amcası Nazım Bey'in Ermeni baskılarından ötürü sülalesini Erzurum'dan Zile'ye yerleştirmesiyle birlikte aile hayatlarını burada sürdürmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer sebep ise öğretmen olan eşi Fikriye Hanım'ın bir türlü tayinini kendi yanına aldırılmamasından ötürü çocuklarını orada doğurup büyütme çalıştığı için Zile, pek çok anısının kök saldığı bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepledir ki yaptığı çalışmalarını Zile'yle ilişkilendirdiği görülmektedir.

Cahit Öztelli, Zile folkloruyla ilgili derleme çalışmalarının ilk bulgularını Halk Bilgisi Haberleri dergisinde yayımlanan “Zile'de Kullanılan Bazı Halk İlaçları” adlı makalesinde değerlendirir. Halk arasında çeşitli hastalıklar için uygulanan ilginç tedavi usullerini tespit eden araştırmacı, birçok hastalıkla ilgili ilaçlardan örnekler verir. Mesela el, ayak titremesi için bolca sarımsak tüketilmesi, saç kıran için kil ile yıkanması, yürek çarpıntısına güvercin yüreği yutulması gerekir (Öztelli, 1940: 15-16).

Öztelli, Zile folkloruyla ilgili derlemelerinden doğum âdetleri üzerinde geniş araştırmalar yapmıştır. Geçiş ritüelleri arasında en yoğun uygulamaların yapıldığı ve çeşitli inançlarla örüldüğü doğum olayı, Zile'de oldukça önemlidir. Buna göre Öztelli, ‘Zile'de Doğum ve Âdetleri I’ adlı yazısında ilgili dönem içerisinde yayınlanan dergi ve folklorik malzemelerde doğum âdetlerinin derin ve geniş bir şekilde incelenmediğine işaret eder. Zile'den derlediği bilgileri karşılaştırmalı bir yöntemle ilgililere sunduğunu söyleyen Öztelli, bu geleneksel inançlarda Şamanizm'in de izlerini tespit ettiğini belirtir. Doğum öncesi, anı ve sonrasındaki pratikler hakkında bilgi verir.

Kısırlıktan kurtulmak ve çocuk sahibi olmak için yapılanlar şu şekildedir:

“İlk yapılan şey evliyaya gitmektir: Kadın başına bir ip veya yular takılıp yatırın etrafında çekerek dolaştırılır ve: - Sana satılık kurban getirdik, kaç alyorsun'? diyerek üç defa gezdirilir. Çocuk olunca da bir kurban götürerek keserler. Çocuğu olmayan erkekler, Havza'nın Hırlas köyü kaplıcasında suyun kaydığı yerden bir parça kum alıp yerse; çocuk yapma kudretini kazanır (Öztelli, 1951b: 437).

Çocuğun cinsiyetinin tespitinde de bazı inançlar bulunmaktadır

Çocuk ilk defa sağda oynarsa oğlan, solda oynarsa kız olur / Kadın gebe iken kalçası iri olursa kız ufak olursa oğlandır. Kadın gebe iken kalçası iri olursa kız, ufak olursa oğlan. Çok kız doğuranlar oğlan olsun diye Evran Çelebi tekkisini ziyaret ederler (Öztelli, 1952a: 478).

Doğum sırasında yapılan uygulamalar ise şu şekildedir:

Zor doğumlarda şu tedbirler alınır. Kocasının ayakkabısından veya avucundan (kadına) su içirilir. Kadının beline gazi kılıcı sürülür. Ayakları höllük içine konur. Kocası okunmuş suya elini batırarak arkasını sıvazlar. (Meryem anamızın eli) otu bir tas suya konulup içilirse kolay doğum olur.” (Öztelli 1952b: s. 506).

Doğum olayı insan yaşantısındaki en önemli olayların başında gelmesinin yanı sıra oldukça önem verilmesi gereken bir durumdur. Çünkü doğrudan ölüm olgusuyla ilişkili sonuçlar meydana gelebilir. Çocuğun doğumundan sonra ise dikkat çeken en önemli unsur, yeni dünyaya gözlerini açan bebeğin ağlayarak nefes almasını sağlama hususudur. Öztelli, derlediği doğum ve adetleri adlı derlemelerinden birinde şu şekilde aktarmaktadır.

‘Çocuk doğduğu andan itibaren ebe tekbir getirip bebeğin göbek bağıni keserek hemen poposuna şaplak atarak ağlatıp hava aldırır. Sonra dinimizce ve kültürümüzde uygun görülmüş mukaddes dini

isimlerden birini kulağına fısıldar. Kesilen göbek bağı kurutulduktan sonra bebeğin yastığına dikilmektedir” (Öztelli 1952b: s. 506).

Geleneksel dünya görüşüne sahip insanların bu denli hayati olgular özelinde kutsallık atfedilen belirli ritüelistik davranış kalıpları geliştirmesinin temel sebebi, doğumun ölüm ile arasındaki simbiyotik bağıdır. Bebeğin sağlıklı bir şekilde kucağa alınarak kötü ruhlardan korunması önemlidir. Kültürümüzde doğumdan sonra dikkat çeken bir diğer unsur bebeğin kırkının çıkmadan toplum içerisine çıkartılmaması durumudur. Al basması, Alkarısı, kırk basması olarak bilinen şeytani ruhlardan korunmak amacıyla bazı tedbirler alınır. Alkarısı ile ilgili anlatılan bazı efsaneleri de kaydeden Öztelli şu bilgileri verir:

Bir gece sabaha karşı ahırdaki kırsığın sırtına binmiş saçlarını örüyordu, yakaladım, eve getirdim, ortalık süpürttüm, tahta sildirdim, hamur yoğurttum, yağ, bal küplerine elini sürdürdüm, ki hiç bitmesin diye. Tutunca eteğine iğne sokmuştum, kaçamadı. Alkarısının tılsımı iğnedir, kendisi çıkarmaz. Yemin ettirdikten sonra bıraktım. Şimdi ben “Alkarısı Yeminlisi”yim, bizim soya dokunamaz. Yeminliler bir nevi ocaklılardır (Öztelli, 1952c: 618).

Alkarısından korunmak için ise lohusa kadına yapılan birtakım unsurlar bulunmaktadır. İnanışa göre çoğunlukla savunmasız bir durumda bulunmasından ötürü lohusa kadına musallat olan Alkarısı, fenalık edeceği sıra eteğine iğne batırılırsa iğne onun sonu olduğu düşünülür. Bu yüzden lohusanın yastığına iğne sokulması hayli önemlidir. İğne al karasını def eden ana unsurlardan biridir

Lohusanın ve bebeğin kırkı çıkana değin lohusaya kırmızı taşlı bir iğne ile kurdele takılıp yatağının başına Kur’an-ı Kerim asılır. Yastığa ise yorgan iğnesi sokularak al karasının gelmesi engellenmeye çalışılır (Öztelli, 1952c: 618).

Alkarısı dışında kültürümüzde tehlike arz eden durum nazar, diğer adıyla nefes değmesidir. İnanışa göre nazar cam patlatır. İnsan öldürür. Hasta yapar. Bebeği huzursuz ederek rahat uyumasını engeller. Nazardan korunmak amacıyla kadınların birtakım bocuklar taktığına ilişkin bilgiler verir:

Alkarısından sonra en çok korkulan nazar (nefes) dir. On beş yaşına kadar hükmünü icra ederse de en ziyade bir yaşına girinceye kadar tehlikeli olur. Nefes değmemesi için ilk tedbir olarak daha gebe iken annesi tıvga boncuğu takınır, bu boncuk delikli, deliksiz, erkekli, dişildir. Diyarbakır taraflarından dolunun bazılarının içinde yağarmış. Bunu takan kadınlara tıvgalı denir, tıvgalı bir kadın kırklı diğer bir kadını ziyaret etse çocuk yaşamaz, hıra olur ve ölür. Hıra, hastalıklı, cılız demektir ((Öztelli, 1952c: 618).

Lohusa kadının ve bebeğin kırkı çıktıktan sonra akraba ve büyüklere ziyaret yapılmaktadır. Farklı yörelerde farklı şekilde aktarılan doğum ve âdetleri Türk kültürünün önemli ritüelistik mahsulleridir. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi’nde Öztelli’nin derlediği doğum sonrası yapılan âdetlere bakılacak olduğunda kırkı çıkararak kırklanan bebeğin evden çıkarılarak ilk gezmeye götürülüşü şu şekilde derlenmiştir.

‘Bebek kırk gününü evinde tamamlayarak kırk hamamına sokulduktan sonra lohusa görmeye gelen büyüklerin (özellikle hâkim, savcı, öğretmen gibi önemli kişilerin) evine götürülmektedir. Gidilen evlerde büyükler bebeğin kendi evine bereketli olması için kundağının içerisine yumurta ve şeker koyar. Eve gelindiğinde ise mutlaka üzerlik yakılır’ (Öztelli, 1952d: 683).

Öztelli’nin Zile folklorundan derlediği doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası yapılan âdetler yöresel çeşitlilik ve zenginlik göstermesinin yanı sıra temelde belirli işlev ve isteklere hizmet etmektedir. Bunlar; bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi, anneye doğum sırasında ve lohusalık döneminde kötücül ruhların musallat olmaması, bebeğin annesine babasına ve vatanına hayırlı bir evlat olarak yetişmesi, doğduğu eve bereket getirmesi gibi bir takım hususların gerçekleşmesine bağlıdır. Zile’den derlenen doğumla ilgili inanç ve pratiklerinde karşımıza çıkan bir durum ise bebeğin doğumdan sonra hayata tutunamaması durumudur. Bilindiği geçmiş yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında bebek ölüm oranları oldukça yüksektir. İnsanlar bu duruma çare bulmanın yolunu yüzlerini kutsala dönerek aramışlardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde bebeğin doğumdan sonra yaşamaması hususu Öztelli’nin derleme yayınında şu şekilde ifade edilmiştir. “Zile’nin kale kapısından alınan demir parçalarından yaptırılan bileziği, gebe kadın koluna takarsa ve onu hiç çıkarmazsa çocuğu yaşar” (Öztelli, 1952d: 683).

Cahit Öztelli'nin Zile'de doğum hadisesi merkezinde elde ettiği bulguları, İslami unsurlarla Şamanizm kalıntıları ile mukayese eder. Bunun yanı sıra Öztelli'nin biyografisinde Samsun yıllarına denk düşen ve önemli kaynakları arasında yer alan “Zileli Şairler” adlı isimli eserinden bahsetmekte gerekmektedir. Cahit Öztelli bitirme tezi için Zile ve çevre köylerde araştırma yaparken çeşitli halk şairlerine ilişkin ilgili bölgede yaşamış şairlerin bilgilerini de derleyerek ilgili bilgileri elde etmiştir. Saha araştırmalarının çoğunu da Zile ve çevresindeki köylerde gerçekleştirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde zengin ve farklı bir yapıya sahip Zile'nin gerek iklimi gerek folklorik dokusu Cahit Öztelli'nin Zile sevgisini canlı tutan ana unsurdur. Biyografisine bakıldığında eşini yanına aldırmadığı için öğretmenlik mesleğinden istifa edip geldiğinde tekrar Zile'de ailesiyle oturarak çocuklarını burada büyütüştür. Öztelli'nin mesleğini icra ederken askerlik tebligatının gelmesiyle birlikte askere gitmeden birkaç ay önce görev yaptığı Denizli şehrinde yayınladığı iki makalesi de yine Zile'deki köylerde düzenlenen sünnet törenlerinin nasıl yapıldığına ilişkin yazıları içermektedir. “Derleme çalışmaları esnasında Zile'ye çok yakın bir köyde Hititlerden kalma birtakım çanak, çömlek ve tablet parçalarına rastlayarak öğrenim gördüğü üniversitenin Hititoloji ve Antropoloji bölümlerini bilgilendirmiştir” (Sarioğlu; 2021, s.37).

Tüm bu kültürel mahsullerin yanı sıra anonim halk edebiyatının önemli bir türü olan maniler söylendiği yörenin ağız özelliklerini taşımasının yanı sıra geçmişin yaşayış tarzını sözlü bir şekilde yansıtan önemli formlardır. Öztelli'nin “Zile Manileri” adlı yayınında şu şekilde aktarılmaktadır.

“Tokat ilinin Zile ilçesinde meczup olarak nitelendirilen yaşlı bir teyzeden derlenen mahalli üslupla bezenen çeşitli maniler derlemiştir Altın yüzük yaptırım / Parmağıma dar benim / Şu Zile'nin içinde / Selvi boylu yar benim ” (Öztelli; 1951, 349). Maniler üzerinde yer alan unsurlar dikkatli incelendiğinde ilgili unsurların döneme ışık tutarak insanların geçmiş zamandaki yaşantısı aktarılmaktadır. Dergi içerisinde yer alan bir başka mâni örneği şu şekildedir. ‘Mâni benim ezberim / Kan ağlıyor gözlerim / Şu gönlümün yüzünden / Mahşerece gözlerim (beklerim)’”(Öztelli, 1951a: 349).

Tarihsel süreç içerisinde gerek anlatılarda gerek ritüelistik uygulamalarda Türk kültürü için önem arz eden at farklı işlevlere sahiptir. Anlatı düzleminde kahramanın en sadık yardımcısıdır. Cahit Öztelli'nin, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi içerisinde yayınlanan Zile halk kültüründeki atların yerini tespit etmeye çalışır (Öztelli, 1950a-1950b). Geleneksel kültürün merkezinde bulunan atlarla ilgili nalbant bir ihtiyardan Zile'de tespit ettiği unsurları değerlendirir. Atlar hakkındaki araştırmasında at donları, hastalıkları ve tedavisi, atlarla ilgili koşmalara ilişkin bilgi veren Öztelli, at hastalıklarının ve bunların tedavi uygulamaları ile Şamanist uygulamalar arasında ilgi kurar. Ona göre atların tedavi etme usullerinden kimisi dünyevi iken kimisi ise Şamanist-sihrî bir niteliğe sahiptir. Bölgede atların tedavisinde Şamanizm'in izleri olarak kabul ettiği ocaklardan yararlanıldığını, sancılan insan ve hayvandan sancının sebebi olarak telakki edilen kötü cini kovmak için küçük bir yay ile insanın ve hayvanın karnına ok atıldığından bahseder (Öztelli, 1950b: 140).

Öztelli, Zile'den masallar da yazıya geçirir. “Ali Cengiz Oyunu Masalının Zile Rivayeti: El Bilmez Marifet Alelacayip Oyun Hikayesi” isimli masalı yaşlı bir kadından derlediğini belirten araştırmacı, masalın farklı varyantlarının da bulunduğunu aynı zamanda halk şairlerinin karşılıklı şiirlerinde de geçtiğini ilave eder (Öztelli, 1953: 847-848).

Öztelli'nin Zile bağlamında derlemiş olduğu önemli unsurlardan biri ise Türk halk edebiyatının zirve eserlerinden Dede Korkut Kitabı ile ilgilidir. Dede Korkut hikayelerinden Bamsı Beyrek hikâyesinin Zile varyantını tespit eder. Söz konusu varyantı 50 yaşındaki Hatice Hanım'dan derleyen Öztelli, Dede Korkut hikâyelerinin sözlü gelenekte yaşayan varyantlarından birini de kaydeder (Öztelli; 1954: 853).

Cahit Öztelli'nin Zile'ye ilişkin bir diğer çalışması Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayınlanan “Zileli Seyit Derviş'in Yatırlar Destanı” adlı derleme çalışmasıdır. Bu yazısından araştırmacı, 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Zileli halk şairi Seyit Derviş'in Zile'deki ulu şahsiyetler hakkındaki destanından parçalar sunar ve tespit edebildiği şahsiyetlere ilişkin bilgiler verir (Öztelli, 1968: 5081-5082).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte her alanda olduğu gibi folklor çalışmalarında da çeşitli gelişmeler meydana gelmiştir. Gerek devlet desteğiyle gerekse bireysel gayretlerle folklor araştırmalarına katkılar sunan araştırmacılar, böylelikle geleneksel Türk kültürüne ait unsurların tespit edilmesini sağlamışlar, Türk kültürel dünyasının değerlendirilmesine imkân sağlayacak önemli veriler elde etmişlerdir. Şüphesiz 20. yüzyıl Türk araştırmalarına değerli katkılar sunan kültür adamlarından biri de Cahit Öztelli'dir. Cahit Öztelli gerek folklorik malzemenin derlenmesinde gerekse derlenen malzemenin çözümlenmesinde başarılı çalışmalar yürüten önemli araştırmacılardandır. Ziya Gökalp, Mehmet Fuad Köprülü gibi önemli isimlerin çizgisinde hem yerel folklorun hem millî folklorun gelişmesine katkı sağlamıştır. Öğretmen kimliğinin yanı sıra Türk Dil Kurumu, Millî folklor Enstitüsü gibi önemli kurumların bilimsel metotlarla işleyişinde pay sahibi olmuştur. Halkbilimi, Türk halk edebiyatı gibi alanların yanı sıra Zile yöresine ait folklorik mahsüllerin hem kitaplarda hem de anlatılarda canlı ve işlevsel kılan pek çok eser ve çalışma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türk folklor tarihinin üretken ve önemli kalemleri arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Özkan, İ. (2016). Zileli Âşık Söyleri. *Zile Kültür ve Sanat Dergisi, Tarihi ve Kültürüyle III. Zile Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, Sayı:7-8. İzmir: Zile Belediyesi Kültür Yayınları. 349-351.
- Öztelli, C. (1940). Zile'de Kullanılan Bazı Halk İlaçları. *Halk Bilgisi Haberleri*. S.109. 15-17.
- Öztelli, C. (1950a). Zile'den Notlar: At Hakkında Bir Araştırma I. *Türk Folklor Araştırmaları*. (I), S.8, ss.127-128.
- Öztelli, C. (1950b). Zile'den Notlar: At Hakkında Bir Araştırma. *Türk Folklor Araştırmaları*. (I). S.9. ss.140-141.
- Öztelli, C. (1951a). Zile Manileri, *Türk Folklor Araştırmaları*. (I). 22. 349-350.
- Öztelli, C. (1951b). Zile'de Doğum ve Âdetleri I. *Türk Folklor Araştırmaları*. S. 28. ss.436-438.
- Öztelli, C. (1952a). Zile'de Doğum ve Âdetleri II. *Türk Folklor Araştırmaları*. (II), S.30.478-479.
- Öztelli, C. (1952b). Zile'de Doğum ve Âdetleri III. *Türk Folklor Araştırmaları*. (II). 571-572.
- Öztelli, C. (1952c). Zile'de Doğum ve Âdetleri V. *Türk Folklor Araştırmaları*. (II). 618-619.
- Öztelli, C. (1953). Zile'de Doğum ve Âdetleri VI. *Türk Folklor Araştırmaları*. (II). 693-694.
- Öztelli, C. (1954) Bamsi Beyrek'in Zile Varyantı. *Türk Folklor Araştırmaları*. (III)54. 853-856.
- Öztelli, C. (1954). Biraz Daha Dikkatli Olalım. *Türk Folklor Araştırmaları*. (III). 263-264.
- Öztelli, C. (1967). Folklorun Konusu ve Derleme Metodu. *Türk Folklor Araştırmaları*. (X).214. 4101-4102.
- Öztelli, C. (1968). Zileli Seyit Derviş'in Yatırlar Destanı. *Türk Folklor Araştırmaları*. (XI).231. 5081-5084.
- Öztelli, C. (1976). Eski İnançların Bugünkü İzleri. I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. 241-247.
- Öztürkmen, A. (2006). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarioğlu, M. (2021). *Hüseyin Cahit Öztelli Halkbilimine Adanmış Bir Yaşam*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Tan, N. (1978). Cahit Öztelli'nin Millî Folklor Enstitüsü'ndeki Hizmetleri. *Sivas Folkloru Cahit Öztelli Özel Sayısı*, S.69. 5-7.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2010). Öztelli, Cahit. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı. 841.

Yıldırım, D. (1998). Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. *Türk Bitiđi*. Ankara: Akçađ Yayınları.65-74.